

Catalonië. Nadat Soult zijn uitgedunde troepen achter de grenzen had verzameld, schoot hij de belegerde garnizoenssteden Pamplona en San Sebastian te hulp. Hij wist de overgave van San Sebastian tot 31 augustus te rekken, na negenenzestig dagen van beleg, en die van Pamplona tot aan het einde van oktober.

Op 8 november stak Wellington de [grensrivier] Bidasoa over en viel de stellingen van Soult achter de rivier de Nivelles aan. Soult zag geen andere uitweg dan zich te beperken tot een uitzichtloze verdragende verdediging en leidde zijn terugtrekking op uitmuntende wijze. Zijn verzet maakte echter alleen maar deel uit van de snel nakende algehele Franse instorting. Lerida, nog de enige Spaanse plaats in Franse handen, viel op 25 januari 1814. Op 27 februari werd Soult bij Orthez verslagen. De Britten drongen op 12 maart Bordeaux binnen. Het laatste gevecht tussen Soult en Wellington vond op 10 april 1814 voor Toulouse plaats.

Door het op 11 december 1813 in Valençay getekende vredesverdrag kwam Ferdinand VII weer op de troon, iets waar de Spanjaarden absoluut niet blij mee hoefden te zijn.

Welk algemeen oordeel kan er uit de rampzalige oorlog in Spanje worden getrokken? Het woord dat alles het beste samenvat is: noodlot. Napoleon raakte in Spanje bij zijn langdurigste en bloedigste oorlog betrokken, terwijl hij juist had ingegrepen om zo'n oorlog te voorkomen.

De bliksemafleider had wonderlijk genoeg de bliksem juist aangetrokken...

De Vijfde Coalitie

Na Tilsit verslechterde de situatie van Frankrijk meer en meer, onder invloed van een combinatie van de Spaanse oorlog, het continentaal stelsel en de opkomst van een Duits nationalisme, en dan rekenen we nog niet eens de verslechtering van de betrekkingen met Rome mee.

Aan het begin van 1809 meende Oostenrijk dat het uur van de wraak was geslagen, ondanks de eed die hun keizer na Austerlitz had gezworen, zoals we nog weten.

Gestimuleerd door de oorlogszuchtige minister [Johann Philipp Carl Joseph] Stadion was Oostenrijk het middelpunt van de Duitse oppositie tegen het Franse keizerrijk geworden. Het land had een grondige reorganisatie van zijn strijdkrachten doorgevoerd, en had daardoor een zelfvertrouwen teruggevonden dat grensde aan zelfgenoegzaamheid.

Oostenrijk kon zich deze oorlogszuchtige houding alleen maar permitteren omdat het van Rusland de geheime toezegging had gekregen dat het niet van plan was het bondgenootschap met Frankrijk in offensieve zin na te komen. De vrees voor een dubbele uitleg van het Verdrag van Erfurt werd nu werkelijkheid. Gelukkig verhinderde het Frans-Turkse verbond Rusland nog meer tegen Frankrijk uit te richten...

Terwijl Pruisen, nog steeds hevig geschokt door het fiasco van Jena, zich rustig hield, werd Groot-Brittannië actiever als nooit tevoren. Toen het op 20 april 1809 in Wenen een nieuw verbond met Oostenrijk tekende, was het niet krenterig met het geven van geldelijke steun. Daarnaast beloofde het militaire afleidingsmanoeuvres in het westen te zullen uitvoeren. Behalve een krachtige inzet in Spanje bereidde het Verenigd Koninkrijk een landing in Italië voor om vanaf Sicilië het leger van prins Eugène in de rug aan te vallen. De Britten waren daarnaast van plan om enkele andere landingen in Noord-Duitsland uit te voeren. Als doorknede samenzweerders hadden ze bovendien een utopisch plan in portefeuille voor een opstand van het Franse leger in Spanje in samenhang met een herhaling van de opstand in de Vendée. Wenen kreeg daardoor zoveel zelfvertrouwen dat het geen moeite had de knoop door te hakken. In tien jaar tijd nam Oostenrijk het voor de vijfde keer op tegen het Frankrijk van na de Revolutie!

De bliksemsnelle vijfdaagse veldtocht (19-24 april 1809)

Zonder officiële oorlogsverklaring opende het Oostenrijkse leger op 8 april 1809 de vijandelijkheden met een inval in Beieren.

Alweer moest Napoleon zijn werkvertrekken verlaten om het bevel over het leger op zich te nemen, en opnieuw moest hij belangrijke vraagstukken onopgelost laten. Zijn misnoegen bleek duidelijk uit zijn traditionele afkondiging aan de troepen. Hij hekelde luid en duidelijk de oorlogshitser: ‘Soldaten, het grondgebied van de [Rijn]Bond is geschonden. De Oostenrijkse generaal wil dat we bij de aanblik van zijn wapens op de vlucht slaan en onze bondgenoten in de steek laten. Ik arriveerde met de snelheid van een arend te midden van jullie. Soldaten, jullie waren bij me toen de Oostenrijkse vorst naar mijn bivak in Moravië kwam. Jullie hebben hem om mijn barmhartigheid horen vragen en eeuwige vriendschap horen zweren. Oostenrijk is in drie oorlogen verslagen en heeft alles aan mijn generositeit te danken: drie keer heeft het zijn woord gebroken! Onze successen uit het verleden zijn een garantie voor onze toekomstige overwinning. Laten we dus ten strijde trekken en bij onze aanblik zal de vijand zijn overwinnaar herkennen!’

Met als opperbevelhebber aartshertog Karel was het Oostenrijkse leger een familiezaak met een totale sterkte van driehonderdtwintigduizend beroepsmilitairen en tweehonderdduizend man van de *Landwehr*, een vlak daarvoor in leven geroepen reserveleger, en werd rond drie groepen geconcentreerd:

- tegenover de Rijn de hoofdmacht van tweehonderdtwintigduizend frontsoldaten onder het directe bevel van aartshertog Karel. Een van de korpsen stond onder bevel van aartshertog Lodewijk;
- in Italië zestigduizend soldaten onder bevel van aartshertog Johan;
- tegenover Polen aartshertog Ferdinand, die de beschikking had over twintigduizend man.

In de hoofdstad Wenen bleef een garnizoen van twintigduizend man onder het gezag van aartshertog Maximiliaan achter.

Het Europese leger van Napoleon was tweehonderdzeventigduizend man sterk en kon niet over zijn beste troepen beschikken, die in Spanje vastzaten. Het kostte hem de grootste moeite om zo snel een leger op de been te krijgen. Hij liet ze op vier militaire tonelen opstellen:

- in Duitsland het Rijnleger, honderdtachtigduizend frontsoldaten sterk, die onder het directe commando van de keizer stonden;
- in Italië zestigduizend soldaten onder het bevel van prins Eugène;
- in Dalmatië vijftienduizend man onder leiding van Marmont;
- in Polen een korps van vijftienduizend Polen onder bevel van [Józef] Poniatowski.

Ook deze keer deed het militaire genie van Napoleon wonderen.

In slechts vijf dagen, en ondanks zijn enorme numerieke minderheid, joeg hij het leger van aartshertog Karel in paniek op de vlucht, waarbij de aartshertog zelf slechts op het nippertje naar Bohemen wist te ontkomen. Elke dag viel er wel een eclatante overwinning te vieren: op de negentiende bij Tengen, de twintigste bij Abenberg, de eenentwintigste bij Landshut, de tweeëntwintigste bij Eggmühl [ook wel Eckmühl] en de drieëntwintigste bij Regensburg. In zijn proclamatie van de overwinning maakte Napoleon gewag van ‘vijftienduizend krijgsgevangenen, honderd kanonnen, veertig vaandels, drieduizend rijtuigen met ingespannen paarden en alle regimentsskluizen’.

De balans zou nog verder naar de Franse kant zijn uitgeslagen wanneer ze voor de achtervolging de cavalerie tot hun beschikking hadden gehad, maar die zat nog in Spanje.

Wenen gaf zich op 13 mei over. In Italië trok aartshertog Johan zich in Hongarije terug, waar hij op 14 juni bij Raab [tegenwoordig Győr] werd verslagen.

De verovering van Wenen betekende niet het einde van de oorlog. Het Oostenrijkse leger had zware verliezen geleden, maar was nog niet volledig buiten gevecht gesteld. De brokstukken kwamen ten oosten van de hoofdstad, in de beschutting van de Donau, weer bij elkaar en hergroepeerden zich. Er zou geen vrede komen zonder een beslissende overwinning aan de andere kant van de rivier.

De keizer moest twee keer opnieuw de strijd met de Oostenrijkers aanbinden: op 21 en 22 mei bij Aspern-Essling, daarna op 5 en 6 juli bij Wagram.

De verloren overwinning bij Aspern-Essling

Direct na de inname van Wenen besloot de keizer de achtervolging op aartshertog Karel in te zetten. Hij stak de Donau op zo'n tien kilometer ten zuiden van Wenen over, ten hoogte van het eilandje Lobau, dat hij als platform gebruikte voor het slaan van een bruggenhoofd. Voor dit doel liet hij aan de bevriende kant een grote brug over de breedste tak van de rivier bouwen, en een kleinere over de smalste tak aan de kant van de vijand.

Op 21 mei werd het bruggenhoofd geslagen dat voorbij Aspern en Essling liep. Het bood succesvol weerstand aan de Oostenrijkse tegenaanval en breidde zich uit. De volgende dag gaf Napoleon in eigen persoon het bevel tot een algeheel offensief. Gehaast trokken de Oostenrijkers zich in wanorde terug. Lannes stond op het punt om de Oostenrijkse linie te doorbreken toen bekend werd dat de grote brug was gesloopt door vuurschepen en drijvende voorwerpen die de vijand stroomopwaarts in het woeste water van de Donau had geworpen. In plaats van zoals bedoeld de doorbraak uit te buiten, moest Davout het slagveld verlaten. Weg was de overwinning!

De aartshertog maakte meteen gebruik van dit geschenk uit de hemel. Sterker dankzij een numerieke meerderheid van vier tegen een, zette hij met al zijn eenheden de tegenaanval in met het doel het bruggenhoofd te vernietigen dat nu alle hoop op versterking kon laten varen.

Het was het begin van een onbeschrijflijk bloedbad dat door gebrek aan manoeuvreerruimte onmogelijk vermeden kon worden. Aspern en vooral Essling werden meermalen veroverd en heroverd. De slachtpartij trof beide partijen even zwaar. Lannes, bijgenaamd de 'Roland van het Grande Armée', raakte dodelijk gewond. Napoleon was een machteloze getuige van deze slachting en kon zelf tweemaal ternauwernood ontsnappen.

Het bruggenhoofd hield de hele dag stand. Maar het lot van het leger was afhankelijk van het feit of het zich op de andere oever van de rivier kon terugtrekken. In de nacht slaagde Masséna er kundig in om deze uiterst hachelijke terugtrekkende beweging uit te voeren.

Door het verlies van het bruggenhoofd slaagde de keizer er niet in om de beslissende overwinning te behalen, maar had hij vooral het verlies van achttienduizend doden en gewonden te betreuren, slechts een paar minder dan de Oostenrijkers. De beslissende veldslag moest nog komen...

De dure vrede van Wagram

Na de slachting van Essling moesten de beide oorlogvoerenden hun gewonden verzorgen en zich hergroeperen, wat de gedwongen wapenstilstand van drieënveertig dagen verklaart die erop volgde.

Aangemoedigd door zijn gedeeltelijke succes bij Essling besloot de aartshertog op [de laagvlakte] Marchfeld tussen de Donau en Wagram in de aanval te gaan. Hij hergroepeerde zijn troepen en bracht die met honderdtachtigduizend man en meer dan vierhonderd kanonnen weer op peil.

Napoleon toverde het eiland Lobau om tot een kolossale gevechtbasis waar zijn hoofdmacht van honderdvijftigduizend man en vierhonderdvijftig kanonnen werd samengepakt.

Heel Europa hield de adem in. Op een strijdtoneel van vijftien bij tien kilometer, zouden meer dan driehonderdduizend man tijdens een soort Godsgericht en onder het oorverdovende

gebulder van achthonderd vuurmonden de confrontatie met elkaar aangaan. Zo'n enorme slag was ongekend!

Napoleon opende op 4 juli de vijandelijkheden. Terwijl hij een afleidingsmanoeuvre richting Aspern uitvoerde, stak hij bij verrassing in de nacht van 4 op 5 juli in een wolkbreuk en op drie kilometer stroomafwaarts van de afleidingsaanval de Donau over. De stellingen van de Oostenrijkers werden over de hele linie aan één stuk door bestookt.

De aartshertog hield rekening met een omtrekkende beweging, vooral aan zijn linkerkant om daar zijn bevoorradingslijnen met Bohemen af te snijden, waarvandaan de versterkingen van aartshertog Johan moesten komen. Dit was het soort manoeuvre dat iedere goede tacticus zou uitvoeren en die het Oostenrijkse leger de afgelopen dertien jaar van de keizer had leren verwachten. Maar Napoleon zorgde er altijd voor dat zijn tegenstander bedrogen uitkwam. Zijn heimelijke opzet was om daar op te duiken waar zijn tegenstander hem niet had verwacht, bij de zwakke plek in de vijandelijke opstelling. Uit angst voor een omtrekkende beweging had het Oostenrijkse leger de vleugels versterkt en daardoor noodgedwongen het centrum verzwakt. Juist daarop richtte Napoleon zijn aanvallende pijlen. En op die plek lag Wagram...

Na enkele uren van verwoede gevechten, stond Wagram op het punt ingenomen te worden en leek de Oostenrijkse linie te bezwijken. Plotseling deed er zich iets stompzinnigs voor dat alles op losse schroeven zette. Op de hoogvlakte van Wagram aangekomen werden twee Saksische bataljons van Bernadotte door de Italiaanse troepen van Macdonald aangevallen, die hen vanwege de gelijkenis van hun uniformen voor Oostenrijkers hield. Dit veroorzaakte bij de troepen van Bernadotte een wilde vlucht die door de Garde slechts met de grootste moeite in bedwang kon worden gebracht. Het naburige korps van Oudinot zag zich gedwongen zich terug te trekken. De Oostenrijkers maakten hiervan gebruik en sloten de bres.

Binnen luttele ogenblikken vervloog de op handen zijnde overwinning. De nacht viel, alles zou de volgende dag op 6 juli opnieuw beginnen.

Maar deze keer nam de aartshertog het initiatief, ongetwijfeld moed vattend uit de Franse tegenslag van de dag ervoor. Om vier uur 's ochtends lanceerde hij een felle schijnaanval op de rechtervleugel van de Fransen, die door Davout werd verdedigd, om zo een omtrekkende beweging te voorkomen. Meteen daarna viel hij met alle macht Masséna op de linkervleugel aan, langs de Donau, met de duidelijke bedoeling om de bevoorradingslijnen van Napoleon met het eiland Lobau af te snijden en zich van de bruggen meester te maken. De aartshertog probeerde een soortgelijke klap uit te delen als Napoleon bij Friedland...

Hij leek daarin te zullen slagen toen de Saksen van Bernadotte opnieuw in paniek op de vlucht sloegen en de rechtervleugel van Masséna onverdedigd lieten, die zijn handen toch al vol had!

De keizer kwam hem ondanks dat hij werd beschoten meteen te hulp. In onderlinge overeenstemming organiseerden ze onder vuur een grendelstelling om de Oostenrijkse omsingeling te blokkeren.

Napoleon was zijn plan niet vergeten en het gevaarlijke offensief van de aartshertog speelde hem indirect in de kaart. Door zijn duidelijke pogingen op rechts had de aartshertog noodgedwongen zijn centrum in de streek Aderklaa-Wagram onverdedigd gelaten. Napoleon bracht hier snel een hoofdmacht samen die met een heftige uitval door de Oostenrijkse linie heen moest breken.

Om negen uur gaf de keizer het bevel voor een algehele tegenaanval. Alle eenheden stormden er op hetzelfde moment op los.

In het centrum, waarvan alles afhing, zou de concentratie van artilleriebatterijen de geschiedenis ingaan als 'La Grande Batterie van Wagram'. Voor de stormtroepen over een front van één kilometer samengetrokken bulderden tegelijkertijd meer dan honderd kanonnen, alles en iedereen met hun kogels en granaten verpletterend. Voortdurend vurend trokken ze over twee kilometer in een ordelijke frontlinie op. Na op die manier een bres te hebben geslagen namen de infanterie van Macdonald en de cavalerie en de grenadiers van de Garde de aanval van de artillerie over. De hoogvlakte van Wagram werd ondanks felle tegenstand veroverd.

Om twee uur 's middags erkende de aartshertog zijn nederlaag en gaf bijtijds het bevel voor een algehele terugtrekking naar Bohemen, waardoor een groot deel van zijn eenheden uit de tangbeweging van Davout wist te ontsnappen. Gedemoraliseerd wierpen de rekruten van de Landwehr hun wapens weg en zochten huis en haard weer op. De Franse troepen waren zo uitgeput dat ze niet onmiddellijk de achtervolging konden inzetten.

Ondanks deze vertraging werd de Oostenrijkse achterhoede op 11 juli bij Znojmo [ook wel: Znaïm] verslagen. Beducht voor een totale vernietiging vroeg de aartshertog om een wapenstilstand, waarmee Napoleon tegen het advies van zijn maarschalken in akkoord ging. 'Er is genoeg bloed verspild!' antwoordde hij zoals al eerder vermeld.

Bij Wagram verloren de Oostenrijkers veertigduizend doden, gewonden en gevangenen, plus twintig kanonnen en tien vaandels. De Fransen hadden dertigduizend doden en gewonden te betreuren. Onder de doden generaal Lasalle, de legendarische cavalerist...

De veldtocht van 1809 in Duitsland was beëindigd. Vrij baan voor de vredesbesprekingen!

Gokkend op de resultaten van een Britse landing in Nederland rekte de machiavellistische [Klemens von] Metternich, de opvolger van Stadion, de ondertekening drie maanden. Het enorme fiasco van de Britse Walcherenexpeditie [waarbij zo'n vierduizend Britse soldaten stierven aan de zogenaamde Zeeuwse koorts] deed hem er uiteindelijk toe besluiten om op 14 oktober 1809 in Wenen de Vrede van Schönbrunn te ondertekenen.

Napoleon liet Frans zijn kroon behouden, maar strafte hem zwaar voor zijn woordbreuk door Oostenrijk grote gebieden af te nemen. Beieren, de actieve en vastberaden bondgenoot van Frankrijk, kreeg het Oostenrijkse deel van de Inn. Rusland ontving nogal verrassend een deel van Galicië (Ternopil). Deze gunst verleent aan een zwakke bondgenoot illustreerde hoe graag Napoleon vrede in het oosten wilde. Hoe slecht zou hij hiervoor worden beloond! De groothertog van Warschau kreeg het andere deel van Galicië (Krakau). De laatste bezittingen van Oostenrijk bij de Adriatische Zee, waaronder Triëst, Fiume, delen van Krain en Kroatië gingen vanwege hun strategische belang als toegangspoort naar het Oosten terug naar Frankrijk. Zij vormden de Illyrische Provincies. Naast het afstand doen van deze grondgebieden moest Oostenrijk ook een hoge schadeloosstelling van vijftientig miljoen franc betalen.

Om nog eens duidelijk aan te geven dat hij geen territoriale ambities in Duitsland koesterde, gaf Napoleon meteen zijn militaire stellingen op, met uitzondering van Westfalen en de Pruisische bolwerken, onmisbare garanties voor de veiligheid van Frankrijk.

Maar net zoals de voorgaande verdragen zagen de vijanden van Frankrijk de Vrede van Schönbrunn louter als een nieuwe wapenstilstand... Tweeënhalf jaar later was het de beurt aan Rusland om het estafettestokje van de oorlog over te nemen.

De hernieuwde oorlogszucht van Rusland

Na de Spaanse oorlog was de Russische veldtocht van 1812 de militaire onderneming waarmee Napoleon zich het meest de kritiek op de hals haalde dat hij veroveringsoorlogen voerde. Gedurende de lange uiteenzetting die deze kwestie waard is, zullen we weer eens zien dat Napoleon absoluut niet verantwoordelijk was voor dit conflict en dat hij integendeel al het mogelijke had gedaan om het te voorkomen.

Op deze plaats is onze eerdere opmerking over wie de echte verantwoordelijkheid voor een oorlog heeft van het grootste belang. Het op gang zetten van de vijandelijkheden is vaak niet meer dan een deel van de gevechtsstrategie. De werkelijke aanstichter van de oorlog heeft er vaak voordeel bij om aangevallen te worden. De Russische oorlog is daar een typisch voorbeeld van. De gedachte dat Napoleon, tot aan zijn nek in het Spaanse wespennest, uit veroveringsdrift een tweede front zou beginnen, is eenvoudigweg een belediging van de logica.

Onmiddellijk na Erfurt en vooral tijdens de Frans-Spaanse oorlog van 1809 wist Napoleon dat op een goede dag de oorlog met Rusland opnieuw zou uitbreken. Alles duwde tsaar Alexander die richting uit.

We zagen dat Napoleon bij Tilsit vanwege zijn vurige wens voor vrede op het continent, de verslagen Russische tsaar bovenmatig welwillend tegemoet trad. De vraag was zelfs gerechtvaardigd wie er werkelijk bij Friedland had gewonnen, Frankrijk of Rusland. De tsaar kon zijn verbazing niet verbergen toen hij de voor zijn land zo gunstige vredesvoorstellen had ontvangen. Om hem een plezier te doen had Napoleon zelfs afgezien van de wederopbouw van een sterk Polen, met pijn in het hart, want een sterk Polen zou zowel volgens de idealen van de Revolutie zijn als in het strategische belang van Frankrijk. Hij had zich tevredengesteld met de rompslaat het hertogdom Warschau, dat was gevormd uit de Oostenrijkse en Pruisische delen van het voormalige Polen. Maar de tsaar behield zijn deel.

Rusland mocht de Donaprovincies inlijven en zich meester maken van Finland, twee dromen die de tsaar al lange tijd koesterde. Wat betreft zijn buurman, het in verval geraakte Ottomaanse Rijk, had hij door de welwillendheid van Frankrijk weer hoop gekregen dat te veroveren.

In Tilsit hadden Alexander en Napoleon een bijna broederlijke vriendschap bezegeld, een bewijs van de duurzaamheid van het Frans-Russische bondgenootschap. Het leek erop dat Alexander op dat ogenblik oprecht was. Maar eenmaal terug in Sint-Petersburg kon hij geen weerstand bieden aan het anti-Franse gestook van zijn hofhouding en van Groot-Brittannië. Hij werd weer wat hij in werkelijkheid altijd was geweest: de personificatie van de dubbelhartigheid. Hij incasseerde de winst van het verdrag zonder aan zijn verplichtingen te voldoen. Hij stak in strijd met het Verdrag van Erfurt geen vinger uit tijdens de oorlog tegen Oostenrijk. Wanneer hij zich aan de afspraken van het bondgenootschap had gehouden, had Oostenrijk Frankrijk niet durven aanvallen.

Napoleon had nu dan ook door hoe naïef hij in Tilsit was geweest. Het was misschien beter geweest als hij strenger tegen de verliezer had opgetreden. Maar wilde hij niet alles voor een duurzame vrede opofferen?

Een realistische analyse van de situatie in 1810 leidt tot de conclusie dat de tsaar van alle kanten tot een oorlog tegen Frankrijk werd aangezet. De enige nog onbekende factor was de datum waarop die zou uitbreken. Maar de beweegreden stond al vast.

Voor Alexander waren alle voorwaarden aanwezig voor een voortzet ting van de expansiepolitiek van Peter de Grote en zijn grootmoeder Catharina II. Hij aasde vooral op Polen. De onverwachte inschikkelijkheid van Napoleon in Tilsit had hem [de tsaar] in het zadel geholpen [wat Polen betreft]. Militair verpletterd waren Pruisen en Oostenrijk de komende tijd uitgeschakeld, maar de tsaar kon niet te lang wachten. Het door de wurggreep van het continentaal stelsel in het nauw gedreven Verenigd Koninkrijk vormde een onvoorwaardelijke bondgenoot.

Frankrijk zat nog steeds klem in de rampzalige val van de oorlog in Spanje. De noodzaak om de strijdkrachten in dat land op sterkte te houden, verminderde evenredig daaraan de kracht van het Franse leger bij de Memel. Voor Rusland was dit een historische mogelijkheid zonder weerga om zijn eeuwenoude plannen te realiseren.

De enige zorg van de tsaar was dat hij, in afwachting van het juiste moment om de confrontatie aan te gaan, niet als de agressor werd gezien. Zonder er ook maar iets van te menen legde hij de ene na de andere vriendschapsverklaring af terwijl hij zich ondertussen in het geheim op de oorlog voorbereidde. Hij zoog een heel dossier met grieven tegen Frankrijk uit zijn duim, waarbij hij eenvoudig op te lossen meningsverschillen opblies tot onherstelbare ruzies. Met een volmaakte schijnheiligheid bedacht hij van alles om Napoleon met de verantwoordelijkheid voor de komende oorlog op te zadelen.

Dus veinsde hij verbittering over het huwelijk van Napoleon met Marie Louise van Oostenrijk, terwijl hij hem officieel de hand van zijn zuster had geweigerd, een duidelijke afwijzing van de Franse vriendschap. Hij wist maar al te goed dat Napoleon niets zag in de benoeming van Bernadotte tot troonopvolger van Zweden. Hij wist ook dat de nieuwe monarch een vijand van Napoleon was en bij gevolg een bondgenoot van hem, zoals al snel zou blijken. Toch deed hij het voorkomen alsof Bernadotte een Franse bedreiging van Rusland was.

De bezetting van Oldenburg werd tot enorme proporties opgeblazen. Hoewel het in de

handen van de zwager van Alexander was geweest, betekende het stukje grond niets voor de macht en veiligheid van Rusland. Napoleon bood een zeer voordelige territoriale compensatie ergens anders aan, Erfurt bijvoorbeeld. Alexander had liever een deel van Polen, een annexatie die de teleurstelling van de Polen zou veranderen in openlijke vijandigheid. De tsaar wist heel goed dat Napoleon nooit met zo'n alle perken te buiten gaande compensatie zou instemmen.

De Poolse kwestie droeg er alleen maar toe bij dat de verstandhouding nog verder verslechterde. Alexander was vergeten dat Napoleon hem in Tilsit een onverwacht cadeau had gegeven door hem zijn stuk van de Poolse taart te laten houden. Om hem dit plezier te doen had de keizer de Poolse patriotten zwaar teleurgesteld. Maar Alexander streefde naar veel meer. In de zuiverste Russische traditie, droomde hij ervan om Polen onder zijn hoede in zijn vroegere staat terug te brengen, hierbij beïnvloed door zijn vriend [Adam Jerzy] Czartoryski. Hij was dan ook misnoegd toen bij de Vrede van Schönbrunn met Oostenrijk in 1809, een deel van Oostenrijks Polen, waaronder Krakau, onder bestuur van het Hertogdom Warschau kwam. Hij had gehoopt dat dit deel aan hem terug zou vallen, aan hem die zich niet aan de afspraken van het bondgenootschap hield! De tsaar stelde een overeenkomst voor waarin Napoleon zich verplichtte 'voor altijd de restauratie van Polen te voorkomen'. In de war gebracht door de stemming die aan het hof in Sint-Petersburg heerste, ondertekende de uiterst naïeve Franse ambassadeur Caulaincourt ondoordacht deze onwaardige overeenkomst. Napoleon weigerde natuurlijk hem te ratificeren. Maar om te laten zien dat hij tot een vergelijk wilde komen, stelde hij daarvoor in de plaats een tekst op waarin hij beloofde 'om nooit enige hulp te bieden aan welke mogendheid of binnenlandse opstand dan ook die ernaar streeft het Koninkrijk Polen te herstellen'. Dit was een enorme concessie, waarmee hij zijn Poolse vrienden en bondgenoten nog net niet liet vallen. Niettemin was Alexander niet tevreden en keerde terug naar zijn aanvankelijke voorstel. Hij wilde Napoleon neerzetten als iemand die zijn voorstellen afwees. En daar bleef het verder bij!

Napoleon gaf tegen Alexander uiting aan zijn droefenis: 'Mijn gevoelens ten opzichte van Uwe Majesteit zullen niet veranderen ondanks dat ik niet kan verhelen dat naar mijn idee Uwe Majesteit geen vriendschap meer voor me voelt. In de ogen van de Britten bestaat ons bondgenootschap al niet meer. Mocht hij nog wel volledig bestaan in het hart van Uwe Majesteit of in het mijne, zo'n algemeen geloof is op zijn minst een groot kwaad. Ik blijf voor U dezelfde, maar ik maak me ongerust over het feitelijke bewijs en door de gedachte dat Uwe Majesteit geheel en al bereid is, onmiddellijk zodra de gelegenheid zich zal voordoen, een overeenstemming aan te gaan met Groot-Brittannië, wat gelijk staat aan het doen ontbranden van een oorlog tussen de twee keizerrijken.'

Napoleons ogen werden eindelijk geopend door een gebeurtenis die boekdelen sprak over Alexanders dubbelhartigheid. Als een bewijs van vriendschap had de tsaar in 1809 als adjudant [Aleksandr] Tsjernysjov naar hem afgevaardigd. Bij een huiszoeking van zijn woning ontdekte men verschillende documenten van het ministerie van Oorlog, die waren geleverd door een verrader, ene Michel.

De twistappel 'continentaal stelsel' werd gebruikt om een breuk tussen Frankrijk en Rusland te rechtvaardigen. De verplichting om de blokkademaatregelen ten aanzien van de handel met Groot-Brittannië na te leven, was de belangrijkste bepaling van de overeenkomst. Die verplichting schenden was een vijandige handeling tegen Frankrijk, want dat gedrag stond gelijk aan het verwerpen van de blokkade als economisch wapen in de oorlog.

Zich bewust van de averechtse effecten van het stelsel sloot Napoleon zijn ogen voor sommige inbreuken op de overeenkomst. Hij wist dat de Russische economie, zoals bij alle andere bondgenoten, te lijden had van enkele kanten van de opgelegde economische beperkingen. Daarom had hij enkele verzachtende maatregelen genomen. Hij was zelfs bereid nog verder te gaan op voorwaarde dat de kwestie grondig besproken werd. Maar de weinig scrupuleuze Russische adel vond de problemen met het continentaal stelsel een ideaal voorwendsel om de confrontatie aan te gaan met een Frankrijk dat hun gedateerde sociale privileges bedreigde, en dan in het bijzonder het weerszinwekkende lijfeigenschap. Dit was de hoofdreden voor hun verzet tegen Frankrijk, de bevrijder van het volk.

In de herfst van 1810 functioneerde het continentaal stelsel vrijwel overal, behalve in Rusland. De keizer kreeg het bericht dat zevenhonderd Russische wagens Britse handelswaar naar Leipzig vervoerden. Een enorm konvooi van twaalfhonderd schepen die onder de Zweedse, Portugese, Spaanse of Amerikaanse vlag voeren, zwierf onder een escorte van twintig Britse oorlogsbodems al lange tijd over de Noordzee. Omdat ze waren beladen met Britse producten, werd hen zoals was afgesproken in alle havens van de bondgenoten de toegang geweigerd.

Hem bijtijds waarschuwend vroeg Napoleon op 23 oktober 1810 aan de tsaar het konvooi niet te ontvangen: ‘Wanneer Uwe Majesteit hen toelaat, zal de oorlog weer langer duren. Wanneer U hen interneert en hun vracht confisqueert, zal de uitwerking op Groot-Brittannië verschrikkelijk zijn. Het is aan Uwe Majesteit of we vrede krijgen of dat de oorlog langer zal duren.’

Als reactie liet Alexander niet alleen het konvooi binnen, maar stelde op 31 december 1810 ook zijn havens voor de neutralen open en voerde de provocatie nog verder op door de belastingen op Franse producten aanzienlijk te verhogen. De keizer hoefde zich geen enkele illusie meer te maken. Door de blokkade te breken en de belangrijkste bepaling uit het bondgenootschap met Frankrijk met voeten te treden, stapte de tsaar openlijk naar het Britse kamp over. Dit was in feite een oorlogsverklaring aan Frankrijk.

Een lange voorbereidingsperiode van achttien maanden ging vooraf aan het daadwerkelijk uitbreken van de vijandelijkheden. Rusland was al aan de oorlogsvoorbereidingen begonnen, bewijs dat alle verklaringen van goede wil alleen maar dienden als rookgordijn. Napoleons geheime agenten stelden hem regelmatig op de hoogte van de mobilisatie en de versterking van het Russische leger en de verplaatsingen van diens eenheden richting de grens.

In Duitsland waren op dat moment gevaarlijk weinig Franse troepen meer. Napoleon had onder bevel van Davout maar een beperkte gevechtssterkte in het hertogdom Warschau plus een paar duizend manschappen in Danzig. Hij moest zo spoedig mogelijk het materieel weer op peil brengen en tegelijkertijd een nieuw Duits leger vormen zonder teveel de troepen in Spanje te belasten. Alle bondgenoten werden verplicht het merendeel van de contingenten aan militairen te leveren.

In die tijd liepen de Frans-Russische diplomatieke betrekkingen door alsof er niets aan de hand was. [Jacques] Lauriston verving in Sint-Petersburg als ambassadeur Caulaincourt, die een uitstekende ambassadeur voor Rusland in Frankrijk zou zijn geweest. De echte Russische ambassadeur [Alexander] Koerakin, verdreef zijn tijd met het om de tuin leiden van zijn toehoorders met beweringen als, ‘de tsaar is de trouwste vriend van Frankrijk, de vriend die de keizer het meest toegewijd is’. Op 15 augustus 1811 onderbrak Napoleon de prins bars in het openbaar, zoals hij dat al eerder bij de Britse ambassadeur had gedaan, om hem te demonstreren dat hij zich niet voor de gek liet houden en om zijn land te waarschuwen.

De scherpe diplomatieke krachtmeting die de militaire voorbereidingen begeleidde, is in deel twee al beschreven. Hierbij nog wat bijzonderheden.

Frankrijk kon niets tegen de Britse vijandigheid uitrichten. Maar om niet het verwijt op de hals te halen dat hij onvoldoende zijn best deed om de vrede te handhaven, bood Napoleon het land op 18 april een laatste kans op een opening, een voorstel dat hooghartig in ontvangst werd genomen. Groot-Brittannië was al met Rusland aan het onderhandelen over een bondgenootschap dat op 18 juli 1812 werd gesloten en waarin het zich verplichtte de Russische oorlogsinspanningen te financieren.

Voor Frankrijk was het vooral van belang om de bondgenootschappen met Pruisen, Oostenrijk en Zweden in Centraal-Europa te versterken. Het was ondenkbaar om het hoofd aan de Russische beer te moeten bieden met een vijandige grootmacht in de rug. Ondanks een dringend beroep van de tsaar weerstond de koning van Pruisen de Russische toenaderingspogingen. In maart 1812 accepteerde hij dat Pruisen een operationele basis voor het Franse leger werd, waaraan hij bovendien een contingent van twintigduizend man toevoegde. Het was waar dat de uiterst francofobe koningin twee jaar eerder was overleden. Bovendien waren de belangrijkste militaire medewerkers van de koning, [Gerhard von] Scharnhorst, [August Neidhardt von] Gneisenau, [Leopold Hermann Ludwig von] Boyen en [Carl von] Clausewitz uit verzet naar Sint-Petersburg

teruggekeerd. Maar de gluisperige Frederik Willem haastte zich ook om de tsaar in het geheim te laten weten dat ‘als de oorlog komt, we niet meer doen dan strikt noodzakelijk is. We zullen altijd in ons achterhoofd houden dat we met elkaar verbonden zijn en dat we op een dag weer bondgenoten zullen zijn.’

Eenzelfde dubbelhartigheid toonde de Oostenrijkse keizer, hoewel Napoleon nu toch zijn schoonzoon was. Metternich had ermee ingestemd om een contingent van vierendertigduizend man te leveren, maar haastte zich meteen om de tsaar in het geheim te verzekeren van het ‘hulp’-karakter van deze troepen. Niet zonder ironie antwoordde de tsaar gevat dat ze ‘geen schrammetje’ zouden oplopen.

De zege voor het beste dubbelspel werd behaald door Bernadotte. Ondervraagd over de duurzaamheid van het bondgenootschap van 1810, werd Bernadotte boos bij de gedachte dat zijn drievoudige loyaliteit ten aanzien van Napoleon, zijn land van herkomst en de getekende overeenkomsten in twijfel werd getrokken. Hij zou liever ‘een kruitvat zadelen en zichzelf opblazen’ dan zich anders gaan gedragen, riep hij uit.

Als beloning voor het bondgenootschap had Zweden Pommeren cadeau gekregen. Nadat Bernadotte tot kroonprins was benoemd, paste het land het continentaal stelsel in deze provincie nog steeds in het geheel niet toe, toch een absolute voorwaarde voor dit geschenk. In 1812 moest Frankrijk er onder bescherming van de troepen van Davout douanebeambten installeren.

Bernadotte had zijn excuus gevonden om naar het kamp van de vijanden van zijn land over te lopen. Hij liet zijn ware gezicht zien! Met de aarzelende vorst van Zweden in zijn kielzog bleek hij meer Zweed dan de Zweden, hoewel hij toch pas sinds kort troonopvolger was. Hij knoopte onderhandelingen aan met het hof in Sint-Petersburg en liep over naar de kant van Rusland.

Met deze stap verraadde Bernadotte niet alleen Frankrijk, maar ook zijn nieuwe vaderland, nog maar onlangs door de Russische vijand van zijn provincie Finland beroofd. Deze vroegere maarschalk van Frankrijk ging in zijn verwerpelijke gedrag zover dat hij aan Alexander tactische raadgevingen gaf: ‘Hij moet grote veldslagen uit de weg gaan, de flanken van de vijand bestoken, hem dwingen detachementen te vormen en hem uitputten met marsen en contramarsen. Dit allemaal is heel onaangenaam voor de Franse soldaten en zal teveel van hen eisen. Ook moeten er overal veel kozakken zijn!’ Alexander zou al snel zijn raadgevingen bijna letterlijk toepassen.

Ziehier hoe de haat tegen een persoon het gedrag van een in potentie groot man bepaalde! Walgelijk...

Dat de Verenigde Staten het Verenigd Koninkrijk de oorlog verklaarden, had geen invloed op de krachtsverhoudingen. Amerika lag toch te ver weg!

Op 28 mei 1812 sloot Rusland een vredesakkoord met het Ottomaanse Rijk; ten koste van veroveringen [langsheen de Donau] bracht Rusland zo rust aan zijn zuidelijke flank. Het werd daar opgehouden door een oorlog met Turkije die twee jaar duurde, maar nu had het twee Russische legereenheden ter beschikking voor aan de Memel. Dat was heel slecht nieuws voor de vrede. Turkije had voor Rusland dezelfde rol kunnen spelen als Spanje voor Frankrijk.

In het voorjaar van 1812 waren aan beide kanten de diplomatieke en militaire voorbereidingen afgerond. In zijn onvermoeibare streven naar een regeling met de tsaar had Napoleon hem in februari een geheime brief laten bezorgen door zijn ‘officiële’ spion in Frankrijk, graaf Tsjernysjov, vlak voordat deze werd ontmaskerd. Er kwam geen enkele reactie.

Zeker van zichzelf nam de tsaar het initiatief tot de breuk en dus tot de oorlog. Hij was zo vrij om op 8 april een ultimatum aan Frankrijk te richten dat iedere diplomatieke wellevendheid miste. Hij eiste dat alle Franse troepen onmiddellijk achter de Elbe werden teruggetrokken.

Gelooft de tsaar werkelijk dat Frankrijk zich zo liet vernederen om de vrede te redden? Napoleon liet hem dit weten via Koerakin, die de boodschap aan Alexander moest overbrengen. Hij deed hem hierin een laatste voorstel om tot een overeenstemming te komen: het neutraliseren van het hele gebied tussen de Memel en de Passarge. Als blijk van goede wil kon het niet beter. Koerakin toonde zich zeer geïnteresseerd. Napoleon vaardigde zijn adjudant graaf [Louis Marie de] Narbonne, een voormalige minister onder Lodewijk XVI, af naar Alexander als pleitbezorger voor deze laatste poging om tot een overeenkomst te komen. Narbonne rapporteerde hem op 26 mei in

Dresden dat Alexander het voorstel categorisch afwees. Sterker nog, hij liet hem ook weten dat de tsaar met opzet enorm veel publiciteit aan zijn ultimatum had gegeven om er helemaal zeker van te zijn dat Napoleon het niet zou accepteren. Dit was meer dan een ultimatum, dit was een provocatie! En om duidelijk te onderstrepen dat de diplomatieke betrekkingen feitelijk verbroken waren, weigerde Alexander een onderhoud te verlenen aan de Franse ambassadeur generaal Lauriston...

De oorlog was nagenoeg verklaard, maar Napoleon wilde nog steeds niet overhaast te werk gaan. Hij wachtte nog een maand voordat hij op 9 mei 1812 op zijn gemak zijn werkvertrekken verliet om zich bij zijn leger te voegen. Voor de zoveelste keer moest hij zijn burgerlijke functies van staatshoofd en bouwer opschorten, de enige functies die hem echt na aan het hart gingen. In het voorbijgaan organiseerde hij in Dresden een bijeenkomst voor alle geallieerde vorsten. Vergezeld door de keizerin en plechtig welkom geheten door de koning en koningin van Saksen, maakte hij op de avond van 16 mei een indrukwekkende entree in de verlichte stad. Hij bracht daar een paar dagen door met het aantrekken van de banden tussen een keur van koningen, prinses, hertogen en graven die zich in deze keizerlijke weelde om hem heen verdrongen.

Napoleon aarzelde niet om op 29 mei de high society in de steek te laten om zich weer bij de soldaten van zijn garde aan het front te voegen. Bij hen voelde hij zich het meest op zijn gemak!

De Russische veldtocht, een laatste kans op vrede

‘De wereldvrede was in Rusland te halen en er bestond geen twijfel over het succes.’

Nu hem de oorlog was verklaard, niet formeel maar wel feitelijk, kon hij zich dan onttrekken aan een invasie in Rusland? Even had hij overwogen om in Polen de aanval van Alexander af te wachten. Hij zag al snel in dat de tsaar dat absoluut niet van plan was, uit angst voor een nieuw Friedland dat deze keer niet in een nieuw Tilsit zou eindigen. De tijd werkte in het voordeel van Alexander. Hij had die nodig om de mobilisatie van het sterkste Russische leger ooit af te ronden. Hij had alle tijd.

Voor Napoleon lag dat compleet anders. Het was duidelijk niet in zijn belang om het einde van de Russische militaire voorbereidingen af te wachten. Hij kon niet al te lang de reusachtige geallieerde mobilisatie – onder dwang – op volle kracht houden, die vorm kreeg in zijn nieuwe Grande Armée. En hij moest om te beginnen in ieder geval de opening van een Engels front in West-Europa voor zijn. De Spaanse oorlog alleen al bezorgde hem meer dan genoeg kopzorgen! Het speet hem zelfs dat hij tot de zomer had gewacht. Een offensief in het voorjaar zou waarschijnlijk de latere ramp hebben voorkomen.

Op 21 juni richtte hij zich met zijn gebruikelijke proclamatie tot het Grande Armée: ‘Soldaten, de tweede Poolse oorlog is begonnen. De eerste eindigde in Friedland en in Tilsit. In Tilsit heeft Rusland een eeuwig bondgenootschap met Frankrijk gezworen en oorlog met Groot-Brittannië. Het heeft vandaag zijn plechtige beloftes geschonden! [...] Geloof het dat wij niet goed bij ons hoofd zijn? Zijn wij dan niet meer de soldaten van Austerlitz? Het laat ons kiezen tussen oneer of oorlog. Er kan geen twijfel zijn over wat onze keuze zal zijn.’

Op 24 juni 1812 begon de oorlog met Rusland met een spectaculaire doortocht – zonder dat daar strijd werd gevoerd – van de Memel in de streek van Kovno en eindigde in december in een tragedie. De oorlog kende twee duidelijk verschillende stadia: eerst een helse achtervolging van het Russische leger tot aan de hoofdstad en de niet beslissende verovering van Moskou; daarna van oktober tot december een catastrofale terugtocht tot in Polen.

De helse achtervolging

Nogmaals, de veldtocht naar Rusland werd op geen enkele wijze ingegeven door een verlangen naar territoriale uitbreiding. Het doel waar Napoleon met de oorlog naar streefde was de vernietiging van

het vijandelijke leger om Rusland tot vrede te dwingen.

Het leger dat in Rusland de degen kruiste was bijna vierhonderdduizend man sterk. Een groot deel moest in de bezette gebieden standhouden en de logistieke ondersteuning verzorgen, het andere deel moest in het voorste gelid strijden.

Het invasieleger vertegenwoordigde alleen het aanvallende echelon van het Grande Armée, dat tussen de Memel en de Rijn een maximale sterkte van zeshonderdduizend man bereikte. De multinationale samenstelling was een belangrijke eigenschap van dit reusachtige militaire allegaartje. Slechts een derde van het totaal en de helft van het aanvallende echelon bestond uit Fransen. Het was een echt Europees leger, een leger van 'twintig landen', zoals het toen werd genoemd.

Het grootste contingent vreemdelingen, honderdduizend man, werd door de Rijnbond geleverd (Beieren, Westfalen, Württemberg, Baden, Saksen en enkele hertogdommen en vorstendommen). Daarna kwamen ze in aflopende volgorde uit Polen (vijftigduizend), Oostenrijk (tweeëndertigduizend), Italië (dertigduizend), Pruisen (twintigduizend) en Zwitserland (tienduizend). Nederland, Denemarken, Napels, Spanje en Kroatië vulden dit met enkele duizenden soldaten aan.

Zo'n gigantische en uiteenlopende verzameling, dat moest wel problemen met de cohesie en logistiek opleveren. Wat een enorm verschil met het uiterst kleine en eenvoudige leger in het Italië van 1796!